

De Wooldermarken (VIII)

De grenzen van de marke(n)

Chris van Leeuwen, Gerhard Post, Betsie Sassen, Ad Smits en Jan Kits

Hoe en wanneer de Wooldermarke precies ontstaan is, weten we niet. De oudste vermeldingen in het markeboek zijn van net voor het jaar 1500. De marke bestond toen vermoedelijk al honderden jaren. In een eerdere aflevering¹ speculeerden we dat de marke ontstaan is uit het domein van een bisschoppelijk hof. Op de hof, ongeveer midden in het domein, lagen de (marke)rechten. De Hof te Hengelo was vanaf het begin van de 14e eeuw in het bezit van de Rutenbergs. De heer van Rutenberg was daarmee automatisch de markerichter. Maar over hoeveel marken?

Eén, twee, drie of vier?

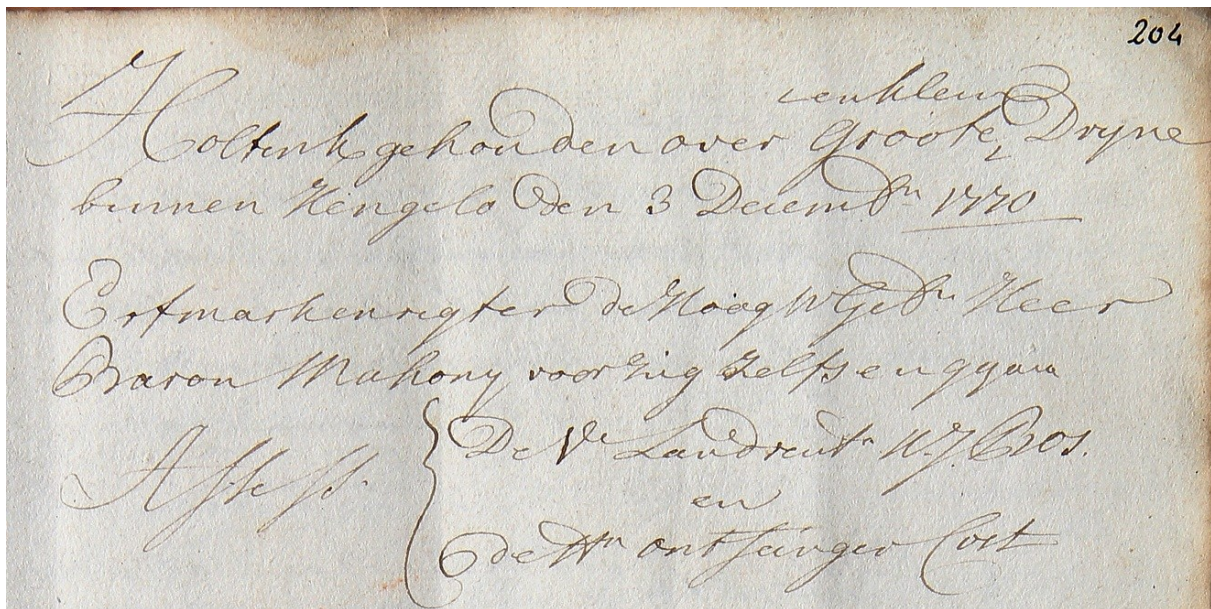
Ja, over hoeveel marken hebben we het eigenlijk? Is het één marke, zijn het er twee (Woolde en Driene), zijn het er drie (Woolde, Driene en Oele) of zijn het er vier (Woolde, Groot Driene, Klein Driene en Oele Woolderzijde)? Het kadaster, één van de zegeningen van de Franse tijd, werd in 1832 ingesteld. Daaraan voorafgaand werden alle percelen nauwgezet ingetekend op kaarten, de zogenaamde minuutplannen. Van elk perceel werd in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OATs) de eigenaar vastgelegd². Voor de woeste gronden in ons gebied worden vier eigenaren genoemd: de 'markten' van Woolde, Groot Driene, Klein Driene en Oele Woolderzijde. Vier marken dus.

In het markeboek is het minder eenduidig. Tot in de tweede helft van de 18^e eeuw zien de vergaderingen aangekondigd als *Holtgerichte in Woelder marcken* (1562), *Holtinck gehouden over de woolder en Drijner Marcke* (1684), maar ook als *Marcken Gericht gehouden in Drijner, Woelde und Oeler Marcken* (1601). Ook de gezworenen worden onderscheiden: twee uit Woolde, drie uit Driene en één uit Oele. Men beschouwde deze drie gebieden kennelijk als zelfstandige onderdelen.

Wel zien we in 1588 een bezoek van de *Nordickermannen* aan de markerichter Adolf van Twickelo vanwege *plaggen und missinge* [brandstof en bemesting] *winnen uth ere* [hun] *marcken*. Wat bedoeld werd met 'hun marken' is nu niet meer duidelijk. Overigens, de naam 'De Noork' voor Klein Driene is waarschijnlijk van dit 'Nordick' afkomstig.

In 1713 is de aanhef van de vergadering *Marcken Gerigt gehouden in de Woolder markte*. Er wordt nu echter een gezworene uit *Klejn drijne* apart genoemd. Pas in 1764 zien we de scheiding in vier marken genoemd worden in de aanhef: *Goedheeren vergaderinge gehouden tot Hengelo over Woolde Groot en Klein Drijne en half Ule*. Deze aanduiding is ook wat betreft Oele nauwkeuriger dan vroeger: het deel dat bij de Wooldermarken hoorde, was niet de hele buurtschap Oele. Alleen het oostelijke deel van Oele, grofweg het deel ten oosten van de Oelerbeek, behoorde tot de Wooldermarken.

De eerste afzonderlijke vergadering is in 1770, een vergadering voor alleen Groot Driene en Klein Driene (zie afbeelding 1). Het is opvallend dat 'en Klein' in eerste instantie vergeten was...

1. Aanhef van de eerste afzonderlijke holling, over Groot en Klein Driene (1770). Let op 'en klein'.

Buitengrenszaken

In het markeboek komen een aantal keren grenskwesties ter sprake. Er zijn twee vermeldingen die de grens met andere marken betreffen.

De eerste vermelding is uit 1564. Gert ter Weele heeft stukken grond in gebruik genomen. Naar goed gebruik was het onduidelijk van wie de grond was, omdat hij dit deed in het grensgebied van drie marken. Het lijkt waarschijnlijk dat Gert ter Weele het Weleman bewoonde, dicht bij het driemarkenpunt van de marke Woolde, de marke Zenderen-Bornerbroek en de marke Hasselo. Verder had hij een schuur gebouwd en daarvoor mogelijk de *laecken paell* [grenspaal] verplaatst. De drie marken besloten om uit te zoeken waar de grenspaal precies hoorde te staan. Daarnaast vermeldt het markeboek dat alle gronden binnen Woolde moeten *apen bliven liggen gelijk het over hondert jaer gelegen heeft*.

2. Erve Weleman in het jaar 1980. Bron: mijnstadmijsdorp.nl, Gemeentearchief Borne

Boerderij de Weleman (afbeelding 2) werd zo'n zestig jaar geleden een rijksmonument in Borne, is daarna tientallen jaren totaal verwaarloosd en in 1985 gesloopt. (Borne kan het ook.) De markepaal werd op een gegeven moment vervangen door een markesteen die in 2015 weer op de radar kwam³.

Deze overgang van hout naar steen vond vaker plaats, vermoedelijk in de 18^e of 19^e eeuw. Wanneer dat precies gebeurde, is meestal onbekend. Meldingen als hieronder zijn zeldzaam.

De holting van 22 november 1757 vermeldt het ontbreken van grenspalen.

3. De Koekoeksteen.

Foto: Cultuurhistorische Atlas van Enschede

Vermits tusschen de markte Driene en Twickelo Twee scheij Paalen manqueeren so word de H(ee)r Marken Richter versogt om met de Geswooren en concurentie van die van die van Tweekelo twee steene in Plaats van houtte Paalen te stellen

Omdat tussen de marken Driene en Tweekelo twee grenspalen ontbreken, wordt de heer markerichter verzocht om met de (onze) gezworenen in samenwerking met die van Tweekelo twee stenen in plaats van houten palen te plaatsen.

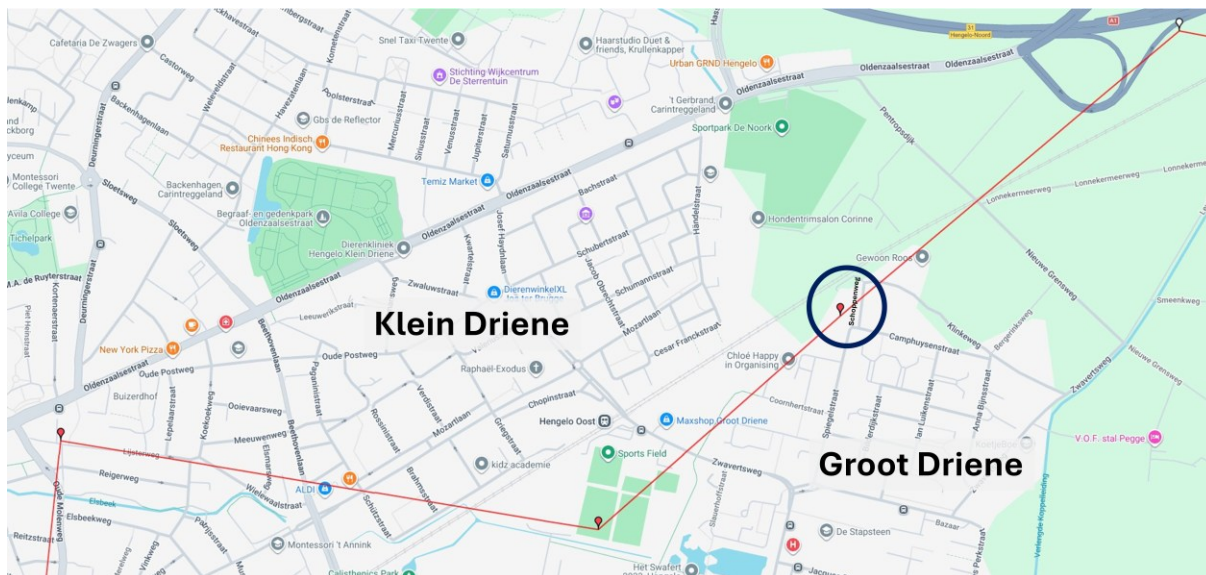
In het origineel staat twee keer 'van die', een verschrijving. De grens van Groot Driene en Tweekelo loopt van de petroleumhaven in Hengelo over het Twentekanaal, IJsbaan Twente en UT naar de Viermarkenlinde bij het Ledeboerpark in Enschede. Tussen deze twee

punten lagen in 1832 zes knikpunten. Op welke plekken in 1757 of 1758 een steen werd geplaatst is onbekend. Mogelijk was één ervan de Koekoeksteen, de enige grenssteen die op deze grens bewaard is gebleven. Deze lag vroeger in de wal die de grens markeerde, zie afbeelding 3. Een aantal eilandjes in het retentiegebied Kristalbad is het restant van deze wal. De Koekoeksteen ligt op één van deze eilandjes, het is een rijksmonument.

Wat hier voor de grens tussen Groot Driene en Tweekelo gedaan werd, is eerder op de grens van Tweekelo en Usselo ook al gedaan. Op de holting van de marke Usselo van 30 september 1755 wordt vermeld dat de markepaal in Wolbert gaarden op de grens met Tweekelo ontbreekt en vervangen zal worden door een steen.

Interne grenszaken

In het markeboek komen twee langdurige grenskwesties aan bod: het geschil tussen Groot Driene en Klein Driene, en de grens tussen Woolde en Oele Woolderzijde.

4. De grens tussen Groot Driene en Klein Driene (na 1791). Bron: www.markegrenzen.nl (Googlekaart)

Het geschil tussen Groot en Klein Driene is uitgebreid beschreven⁴ door Gerrit Welberg, hier geven we alleen een korte samenvatting. De eerste vermelding van het *questieuse Huisjen* zien we in de holting over Groot en Klein Driene van 14 juli 1777. Stond dit huisje in Groot of Klein Driene? Een nieuwe vaststelling van de grens is noodzakelijk, omdat die rond 1777 slecht gemarkeerd is. Diverse getuigen worden opgevoerd, waarbij die van Klein Driene precies konden aangeven waar eertijds markestenen gelegen hebben. Die van Groot Driene hadden geen actieve herinneringen. De grens die zij voorstelden laat erven die altijd al tot Klein Driene behoord hebben in Groot Driene terecht komen. De oorspronkelijke grens is nu niet precies meer vast te stellen, maar volgde vermoedelijk de Elsbeek, langs het Swavert, richting Kasbah, een stuk oostelijker dan de in 1791 vastgestelde grens (zie afbeelding 4).

5. Een opvolger van de schoppe. Foto: Museum Hengelo

Het omstreden huisje was gelokaliseerd in de cirkel. Het werd een schoppe (schuur) genoemd, bewoond door Schoppen Arend. De schoppe heeft zijn naam gegeven aan de Schoppenweg. De oude schoppe werd een boerderij (zie afbeelding 5), die in 2009 vervangen werd door een modern woonhuis. In 2016 is aan de Schoppenweg een grenssteen geplaatst, ter herinnering aan deze affaire.

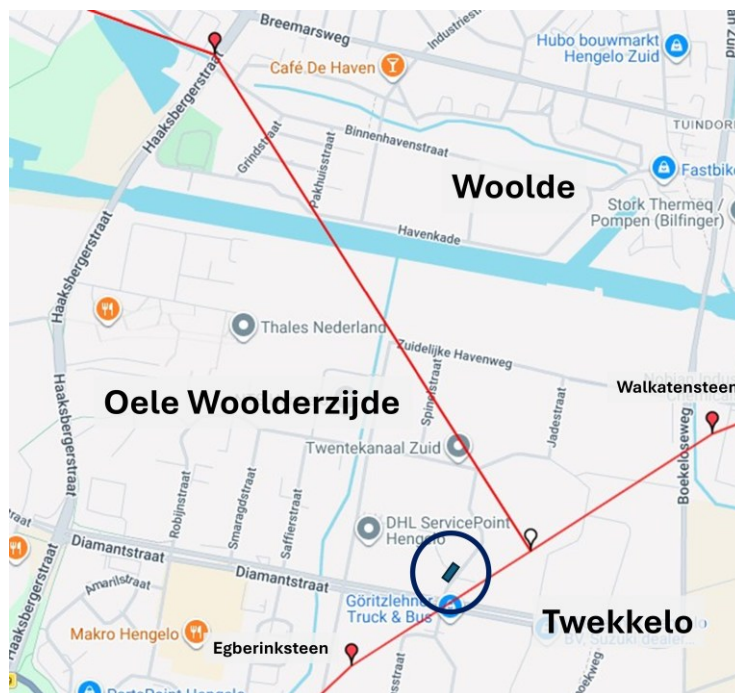
Het laatste grensgeval betrof Feubelers Kotten op de grens tussen Woolde en Oele Woolderzijde. H.J. Ensink besteedde hier in 1978 al aandacht aan⁵. Op 10 augustus 1810 is er een vergadering over Woolde en Oele Woolderzijde. Hieruit blijkt dat de zaak al jaren speelt, zie de tekst hieronder.

Wanneer zedert veele jaeren daarover quaestie en disput geweest, of de alhier woonende Albert Feubeler tot de Marke Woolde of wolderulerzijde behoort

In 1822 werd er verder aangedrongen op het vastleggen van de grens, omdat dit voor de kadastrering van belang is. Uiteindelijk dook een lijst uit 1749 op, waarin de kotte genoemd werd als behorend tot Oele.

De grens (zie afbeelding 6) werd daarom zo gelegd dat de kotte (in de cirkel) in Oele Woolderzijde komt te liggen. Vanaf het grenspunt aan de Haakbergerstraat loopt de grens in een rechte lijn in de richting van de Wissink's mól in Usselo, die in die tijd te zien was. Bij de Toermalijnstraat eindigde de grens en ligt het driemarkenpunt met Tweekelo, tussen de Walkatensteen en de Egberinksteen. Het punt is waarschijnlijk nooit gemarkeerd geweest.

De bewoner van het Feubeler, Jannes Welberg, moest uiteindelijk f 200, - voor zijn gronden betalen. Dit bedrag werd gebruikt om de schulden van de marke Oele Woolderzijde te verminderen.

6. Het omstreden deel van de grens tussen Woolde en Oele Woolderzijde.
Bron www.markegrenzen.nl (Googlekaart)

Bronnen en verwijzingen

Exemplaren van *Oald Hengelo* en *Hengelo toen&nu* (t/m 2018) zijn digitaal beschikbaar via <https://www.mharchieff.nl/>.

¹ Chris van Leeuwen e.a., *De Wooldermarken (II)*, in: *Hengelo toen&nu* (augustus 2025).

² De minuutplannen en OATs van alle gemeentes in Nederland zijn beschikbaar op de beeldbank van de RCE (<https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/rce-mediabank>).

³ Werkgroep markegrenzen Hengelo, *Markegrenzen in Hengelo (IV)*, in: *Hengelo toen&nu* (oktober 2015).

⁴ Gerrit Welberg, *De Marke Klein Driene* (26, 27, 28), in: *Oald Hengelo* (oktober 1998, februari 1999 en april 1999). Hierin wordt een holting op 8 juni 1765 genoemd met als tekst een 'verschil over het huisjen tusschen Groot en Klein Driene'. In 1765 was er geen holting; de tekst komt uit de holting van 8 juni 1785. De eerste vermelding is daarmee in 1777.

⁵ H.J. Ensing, *Het zuidelijk industrie terrein (VII)*, in: *Oald Hengelo* (februari 1978).